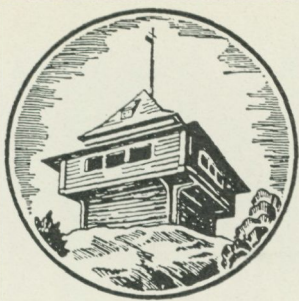

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1950**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1950

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en ölkanna av fajans, ungefär 24 cm hög och tillverkad vid Rörstrand i början av 1800-talet. En dylik pjäs kunde — liksom dess engelska förebilder, de s. k. Toby jugs — mycket väl vara en sjömansgåva, "a sailor's gift" av det slag som närmare behandlas på sid. 25. (Nordiska museet inv.-nr 115,750.)

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1950

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

LINNÉMINNEN I NORDISKA MUSEET

av Sigurd Wallin

För namnet Linné lystrar nästan varje svensk. Det är ett världsberömt namn — ett av de få svenska — och därför om ej för något annat känner man det och vet, att det är en stor mans namn. När man då möter Linné i rummet för Fredrik I:s tid i Nordiska museets högreståndsavdelning, och han där uppträder som ägare av en av de pjäser, som illustrera tidsperiodens stilformer, ger det kända namnet en anknytning mellan historisk kunskap och åskådlig stilundervisning. Den världsberömde botanikern Carl von Linné som ägare till en spegel i rätt märklig senbarockform, det ställer in personen i tidsmiljön men gör också den store mannen till en bohagsägare och ger därmed en antydning om hans borgerliga tillvaro som vanlig människa bland sina medmänniskor.

Finner man sedan några rum längre fram bland rokokoperiodens möbler ytterligare ett par pjäser, som representera olika utvecklingsstadier av inhemskt rokokosnickeri och med Linné som ägare, då ha dessa ägarebestämningar ännu ytterligare flätat in ett så högtintressant personöde i stilutvecklingen. Den historiska personligheten har placerats in i följden av de stilperioder, som omfatta hans bofasta levnadslopp från giftermålet och bosättningen i Stockholm som praktiserande läkare under senbarocktid och fram genom den långa professorstiden i Uppsala under rokokoperioden intill ålderdomen på det årtionde, då gustaviansk stil började omskapa den yttre formvärlden.

I själva verket har Linnés och hans familjs materiella omgivning bevarats och hållits samman på ett helt mirakulöst sätt

som släktarv och i offentlig ägo. Hans sommarbostad Hammarby inlöstes av staten direkt ur familjens händer, och till hans ämbetsbostad i den botaniska trädgården i Uppsala ha stora delar av hans bohag, som vandrat i olika arvslotter, numera återsamlats till en rik och allsidig hemmiljö av påfallande mångsidighet.

Även den lilla gruppen av linnéminnen i Nordiska museet har sin arvshistoria klar och har kommit till museet tämligen direkt från linnéättlingarna, i ett par fall med arvsföljden bestyrkt av dessa själva genom sedlar som med sigill förenats med föremålen.

Spegeln, bild 1, har ärvts av Linnés äldsta dotter, Elisabeth Christina gift Bergencrantz, hennes dotter Sara Elisabeth gift Martin, hennes son provinsialläkaren Carl Roland Martin och hans dotter fröken Elisabeth Martin, vilken meddelat denna arvsföljd. Genom konsthandeln kom spegeln år 1909 till museet.

Från Linnés andra dotter, Lovisa von Linné, död ogift år 1839 som den sista av namnet, kommer ett av Linnés glas med linnearankan, bild 2. Det har ärvts av fröken Lovisas systerdotter, den nyssnämnda Sara Elisabeth Bergencrantz gift Martin och hennes dotter Maria Martin gift Fougberg, som 1868 sålde glaset till juveleraren Christian Hammer. Från hans auktion 1894 kom det till museet.

Linnés tredje dotter, Sara Christina, kaptenskan Duse, dog barnlös på Gränby i Vaksala socken år 1835. På auktion efter henne inropade ingenjör Jean Bolinder de linnésaker, som genom hans testamente kommo till Nordiska museet år 1899. Jean Bolinder var son till komministern i Vaksala Erik Bolinder och alltså granne till kaptenskan Duse. Efter fem års elevanställning hos bergsrådet G. Broling blev han, 22-årig, år 1835 verkmästare vid K. Myntet.

I detta sistnämnda parti ingår emellertid också ett glas med linnearankan, som blivit försett med ett fodral med påskrift att fröken Lovisa von Linné den 8 maj 1835 skänkt glaset till Gustaf Emil af Sillén, en ung son till en av familjens grannar, hovkamrer Per Vilhelm af Sillén på Jälla i Vaksala. Hade

Bild 1. Spegel i valnötsfanerad ram med överstycke i lövsågeri. Den har gått i arv från Linné till hans dotterdotters sondotter. Nordiska museet 113,507.

Bild 2. Glas med linnearanka. Det såldes av Linnés dotterdotterdotter till juvelerare Christian Hammer. Nordiska museet 79.595.

Bild 3—5. Skål av ostindiskt porslin, dekorerad i färger och guld.
Nordiska museet 86,132.

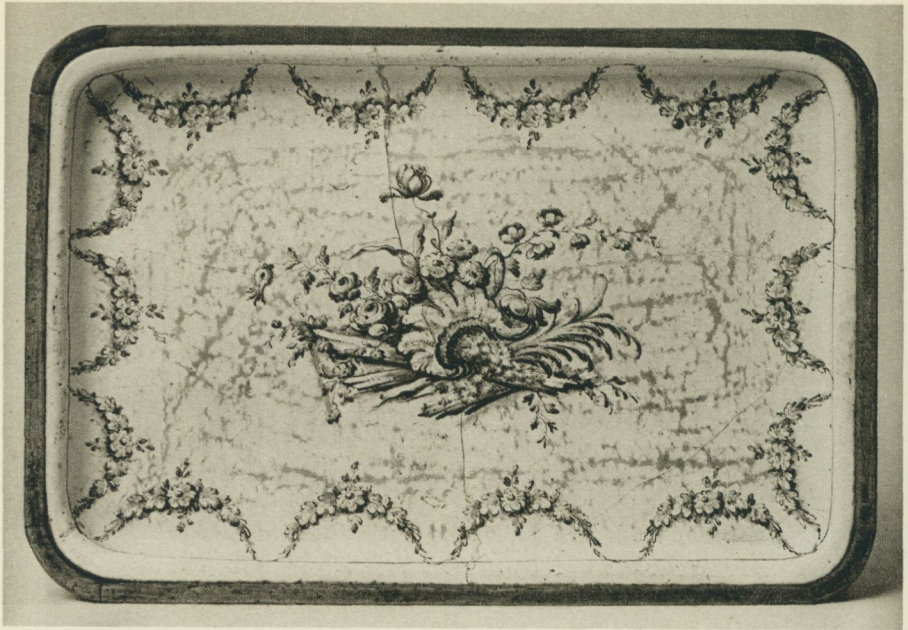

Bild 6 och 7. Brickbord, brunmålat. Fajansbrickan av stockholms-
tillverkning med rokokodekor i blått. Nordiska museet 86,131.

Bild 8. Skrivbyrå, fanerad i valnöt och med förgyllda beslag med ornering i låg relief. Nordiska museet 86,129.

Bild 9. Sekretär, fanerad i rutmönster. Bland de sinsemellan omaka gustavianska beslagen märkas dropparna, som placerats på låd-fasaden. Nordiska museet 86,130.

fröken Lovisa fått glaset i arv efter kaptenskan Duse, som dog den 17 januari 1835, och såldes det sedan på auktionen i Gränby, eller förvärvade ingenjör Bolinder detsamma vid annat tillfälle? Mottagaren av gåvan dog år 1847 just i Gränby. Det framgår ej fullt klart av dessa omständigheter, om man kan tolka ursprungsuppgiften i ingenjör Bolinders testamente alldeles efter ordalydelsen.

Partiet från Gränby innehåller vidare ett par silverskedar med Sara Christina von Linnés initialer, gjorda 1794, dvs. det år då hon gifte sig. Dessa skedar ha alltså ingått i hennes hemgift tillsammans med andra skedar, som bära samma stämplar och märkning. Några smyckesaker, som ej äro direkt bestämbara till ålder och första ägare, få även de hänföras till familjens kvinnliga medlemmar. Men till Linnés eget hushåll höra några serviskärl av svensk fajans och ostindiskt porslin. Att döma av vad som ännu på flera håll är bevarat, har hans hus varit mycket rikt försett på detta område. Kaffeservisen med linnearankan är allmänt känd och berömd. Den beställdes i Kina två olika gånger, emedan den första sändningen till stor del förolyckats under transporten och dessutom visat sig mindre lyckad som botanisk bild. Därav finns emellertid intet bland kompaniporslinet från kaptenskan Duse.

Några av hennes pjäser höra till serviser, som man känner igen från andra arvslotter eller som t. o. m. i form av skärvor hamnat i trädgårdens jord i Uppsala. De tillhöra det allmänna handelsgodset, som importerades utan föregående individuell beställning. Men en skål med lock, bild 4, är gjord på svensk beställning, om av Linné eller annan uppdragsgivare är ej känt. I dess dekorerings i färger och guld ingår bl. a. en trofégrupp med vapen och fanor, somliga med svenska emblem, omgivande Minerva med kompassros och diverse mätinstrument, bild 3.

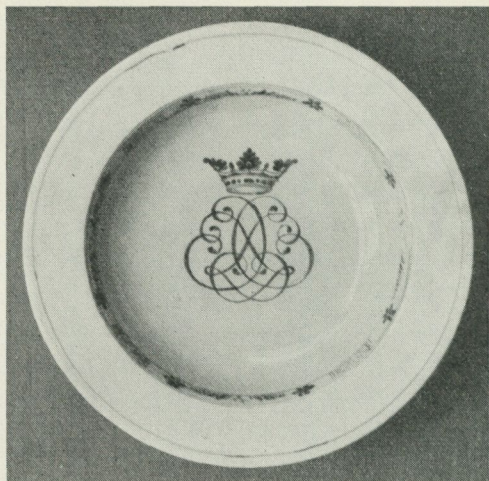
Bland Linnés rörstrandsfajanser i Uppsala finnas exempel på personligt beställda pjäser med linnearankan och deviser. Dessutom ägde han två serviser i blått och bianco sopra bianco, den ena med nordstjärnemönstret, den andra med initialerna i krönt spegelmonogram, bild 10. Man har satt anskaffandet av den förra, som var allmän handelsvara, i samband med att Linné

blev nordstjärneriddare, den andra med hans adlande. Men det har väckt undran, att tallrikarna med det krönte monogrammet, av vilka två finnas i kaptenskan Duses auktionsgods, äro dateerade 1748, medan Linné adlades först 1761. Man har förmodat, att servisen varit gjord för annan person med samma initialer och sedermera inköpts av Linné. Huruvida bruket av en öppen krona över ett monogram vid denna tid varit strängt förbehållet adeln torde kräva en närmare utredning, om man skall kunna bedöma denna fråga. Att det ej var främmande för Linné att göra direkta beställningar i Rörstrandsfabriken är redan nämnt.

Med ett så pass fylligt bevarat möblemang som familjen Linnés är det möjligt att med ganska stor säkerhet bestämma karaktären av bohagets sammansättning. Man gör då den observationen att förutom enstaka pjäser av så att säga fullt huvudstadsmässig kvalitet den större delen av möblerna äro rätt enkla, stundom rent grova, tydligen utgångna ur verkstäder med enklare resurser, sådana man kan tänka sig som medelnivå i mindre städer. Ur denna synpunkt är den lilla gruppen linnémöbler i Nordiska museet fullt representativ. Den innehåller en ganska vårdad och skickligt arbetad pjäs, den ovannämnda spegeln, under det att de övriga som möbelsnickeri äro mer primitiva. Mest kanske denna egenskap faller i ögonen i fråga om stället till en tebordsbricka i fajans av stockholms-tillverkning, bild 6. Detta ställ är gjort i rokokoformer men utan den precision i linjeföringen, som man annars kan få se även i enkla rokokomöbler. Benen se nära nog tillyxade ut, och bordstället är för övrigt ej fanerat utan brunmålat, bild 7.

De återstående två pjäserna äro enkla fanermöbler. Det ena är en skrivbyrå med snedklaff, bild 8, helt rak och enkel i formen men med så pass uppmjukade former, att den tydligt skiljer sig från det tidiga 1700-talets skarpkantade senbarock-pjäser. Även i fråga om bronsbeslagen står den dock kvar i senbarocken, ej som många andra raka byråar, vilkas utbildade rokokobeslag skvallra om en tillverkning av rätlinjiga pjäser parallellt med de bukiga. Denna Linnés klaffbyrå skulle man helst gissa vara tillkommen i en miljö sådan som Uppsalas och vid den tidpunkt, då rokokostilen var så förberedd

Bild 10. Fajanstallrik med CL i spegelmonogram, signerad Stockholm 1748, med dekor i blått och bianco sopra bianco. Nordiska museet, inv.-nr 77,254.

även här, att den snart nog tog överhand över föregångsformerna.

Den sista pjäsen är en liten smäcker sekretär med snedklaff på höga svängda ben, bild 9. Den har — säkerligen sekundärt — blivit utstyrd med några rent gustavianska beslag, som påsatts helt utan hänsyn till deras tilltänka ändamål. Men när man granskar möbelns formgivning, finner man kvarstående senbarockdrag, samtidigt som man närmast är böjd att föra den till rokokotidens sluteskede. Den följer rokokosnickarnas ordinarie program i fanerläggningen, rutfaner på klaffen, ramverken fanerade på tvären och benen på snedden. Men möbelns former äro gjorda i den förenklade rokoko, som endast buktar planen i en riktning, ej skulpterar fritt från hänsyn till hyvel och linjal. Och vid denna förenkling har det barockdrag återkommit, som markerar övergången från sarg till ben med en bestämd rak gräns, ej som den genomförda rokokon låter linjen flyta mjukt utan avbrott. Möbeln förutsätter således rokokon men tillämpar den på ett förenklat och delvis stilretarderande sätt, som samtidigt går den begynnande gustavianska formkänslan något till mötes.

Den begränsade grupp av bohagsting ur Linnés efter hand mycket välförsedda hem, som hamnat i Nordiska museets samlingar, illustrerar, såsom ovanstående antydningar velat belysa, hemmets olika stadier. Linnés första bosättning skedde, när han efter giftermålet 1739 inflyttade i eget hem i Stockholm. Efter endast två år flyttade han 1741 till Uppsala. Senbarock-formerna ha präglat det bohag, som vid dessa tillfällen nyanskaffades. År 1758, sedan fru Linnés arv utfallit, köptes Hammarby, varvid hemmets utrymmen fördubblades. Det nya bohag, som då kom till, bör ha varit gjort i rokokon, och naturligtast är att huvudparten köpts i Uppsala. Linné dog år 1778. Kompletteringar av hemmets bestånd under de senaste åren kunna sålunda redan under hans levnad ha fört in gustavianskt formade ting, men flertalet dylika i det bevarade linnearvet har väl förvärvats av familjen efter husfaderns fränfalle.

Att Linné livligt delade frihetstidens starka intresse för ostindisk import och inhemskt konsthantverk exemplifieras också av dessa museets linnéminnen liksom hans lust att smycka sina bohagsting med sitt emblem linnearkan. Som påminnelser om hans kontakt med sin samtids smakriktningar och ekonomiska bemödanden, hans aktiva intresse för frihetstidens formkulturarbete motsvarar den lilla gruppen av linnéminnen i Nordiska museet mycket väl sin uppgift. Den fyller det angelägna ändamålet att binda tidstendenserna åskådligt samman med tidens ledande personer. Den som i landets centrala kulturhistoriska museum studerar den stilbundna utvecklingsföljden på hemkulturens område finner hållpunkter från sin historiekunskap icke blott i kunganamnen utan också i de ledande kulturpersonerna. Det måste betraktas som lyckligt att namnet Linné är på ett passande sätt representerat på denna centrala plats, samtidigt som det existerar sådana vallfartsorter som Linnés Hammarby och Linnémuseet i Uppsala, där hans minne är det centrala och träder fram i fyllig miljöskildring av osedvanligt direkt och påtaglig åskådlighet.